

Włodzimierz Derczyński

Klasy społeczne w ujęciu B. Barbera i M.M. Gordona

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 22/1, 115-123

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IV.

Sprawozdanie niniejsze ma charakter skrótowy i fragmentaryczny. Nie sposób w czasie krótkiego pobytu dokonać oceny prowadzonych prac i ogólnego stanu socjologii przemysłu w Anglii. Najcenniejsza wydaje się konfrontacja rozmaitych lektur z rzeczywistością. Społeczeństwo brytyjskie kultywuje wiele tradycji, częstokroć niezrozumiałych dla osób postronnych. W stosunkach przemysłowych uderza ogromne zróżnicowanie, wynikające z typu własności, wielkości i nowoczesności przedsiębiorstwa, braku ustalenia przepisów prawnych, z tradycji oraz wpływu rozmaitych sił społecznych z zewnątrz i wewnątrz zakładu. Bliższy kontakt z tymi sprawami niezmiernie ułatwia korzystanie z literatury i osiągnięć socjologii brytyjskiej. A osiągnięcia te wydają się nader interesujące, choć niezbyt liczne są prace i ośrodki koncentrujące się na badaniach w przemyśle. Wydaje się, że socjologia angielska jest mało zainteresowana tym, co się dzieje poza nią i światem anglosaskim lub częścią tzw. trzeciego świata, pozostającą w zasięgu wpływów brytyjskich. Jeśli nawet we wszystkich bibliotekach zwiedzanych uniwersytetów znajduje się „Polish Sociological Bulletin”, tylko niewielu moich rozmówców czytało to czasopismo. Nie tylko dlatego, że nie interesuje ich polska socjologia, lecz i dlatego, że nie pomyśleli o poszukiwaniu takiego źródła, przekonani o istnieniu bariery językowej. Zainteresowanie naszą socjologią jak i w ogóle socjologią krajów socjalistycznych ma swe źródła głównie w sympatiach politycznych i ideologicznych, nie dotyczy raczej kwestii merytorycznych. Zresztą poinformowanie o socjologii francuskiej też jest słabe, wręcz przeciwnie nawet niż informacja o socjologii angielskiej we Francji (por. np. także tu cytowane omówienia w „Sociologie du Travail”). Stąd wydaje się, że kontakty personalne polskich i angielskich socjologów mogą zwrócić skuteczniej uwagę na problemy nurtujące oba środowiska naukowe. Dowody tego autorka znalazła w czasie życzliwych spotkań z wieloma angielskimi socjologami²⁶.

WŁODZIMIERZ DERCZYŃSKI — ŁÓDŹ

KLASY SPOŁECZNE W UJĘCIU B. BARBERA I M. M. GORDONA *

WSTĘP

Badania Warnera i Lyndów zapoczątkowały w socjologii amerykańskiej wzrost zainteresowania zagadnieniami struktury społecznej i uwarstwienia społecznego, który owocował serią prac podejmujących zagadnienia klas społecznych¹. Szcze-

²⁶ Szczególnie w Birmingham oraz z prof. Luptonem. Autorka miała okazję mówić o swoich i w ogóle o polskich badaniach na specjalnie zorganizowanych spotkaniach w Birmingham i na seminarium prof. Roberta w LSE (na temat samorządu).

* Komunikat powstał w oparciu o część pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem doc. dra W. Wesołowskiego.

¹ Obszerne omówienie rozwoju tej problematyki w socjologii amerykańskiej patrz m. in. W. Wesołowski, *Studia z socjologii klas i warstw społecznych*, Warszawa 1962.

gólnie liczne prace dotyczyły uwarstwienia niewielkich społeczności lokalnych. Ten wzrost zainteresowania problematyką klas i warstw społecznych nie pozostał bez związku z wielkim kryzysem lat trzydziestych — przyczynił się także do obalenia rozpowszechnionego wśród części socjologów mitu o bezklasowości amerykańskiego społeczeństwa. Zagadnienia klas, co prawda, zajmowały sporo miejsca w teoriach społecznych „ojców amerykańskiej socjologii” (Cooley, Ross, Ward, Giddings), jednakże dopiero empiryzm metod stosowanych w badaniach lat trzydziestych, odkrywczość stosowanych technik i duża waga uzyskanych wyników przyczyniły się do znacznego wzrostu zainteresowania problematyką ogólnoteoretyczną w tej dziedzinie i wzrostu metodologicznego znaczenia pojęcia klasy społecznej. Myślę przy tym nie tylko o badaniach uwarstwienia lokalnych społeczności, lecz także o badaniach ogólnokrajowych, o badaniach ruchliwości społecznej, zachowań i opinii politycznych w powiązaniu ze strukturą społeczną, o studiach uwarstwienia krajów gospodarczo zacofanych itd. Zwrot ku problematyce teoretycznej po okresie dość wąskiego empiryzmu zaznacza się wyraźnie w książkach o teorii klas, które ukazały się w ostatnich latach. Wymienić można tutaj: B. Barbera *Social Stratification*, M. M. Gordona *Social Class in American Sociology*, J. A. Kahla *The American Class Structure*, L. Reissmana *Class in American Society*. Daje się w nich odczuć oddziaływanie tradycji socjologii europejskiej, m. in. Maxa Webera, Marksa, Michelsa i Pareto.

Za charakterystyczne cechy amerykańskich teorii klas społecznych i pojęć klasy społecznej, przy pomocy których są formułowane, przyjmuje się zwykle dwie występujące w tych teoriach tendencje:

- 1) pojęcie klasy i teoria klas odnoszą się do hierarchii społecznej,
- 2) zasadą wyodrębnienia klas (a więc treścią pojęcia klasy społecznej) jest „psychologiczny system postaw, w którym ludzie przypisują sobie wzajemnie niższość i wyższość” (Gordon).

W socjologii amerykańskiej występuje także obecnie tendencja do przyjmowania jako kryterium różnic klasowych, różnic obiektywnych związanych z miejscem w hierarchii władzy, rozumianej tak szeroko, że władza ekonomiczna i polityczna to szczegółowe odmiany władzy w ogóle, lub różnic w sytuacji ekonomicznej mierzonej źródłem i wysokością dochodu. Nowa tendencja występuje często w powiązaniu z wymienionymi poprzednio dając w wyniku koncepcję wielowymiarowej stratyfikacji. Ale pojęcie klasy społecznej nie zawsze uzyskuje przez to wielowymiarowość — często związane jest tylko z sytuacją ekonomiczną lub tylko z różnicami w hierarchii władzy czy w hierarchii prestiżu.

Koncepcja klasy społecznej (lub warstwy społecznej — nazwy są różne) pojmowanej jako zbiorowość, dla której cechą wyróżniającą od innych jest określony stopień prestiżu społecznego opartego na ocenie społecznych atrybutów członków tej zbiorowości, pojawiła się w socjologii amerykańskiej z jednej strony pod wpływem występowania pewnych specyficznych dla amerykańskiego życia zjawisk społecznych, z drugiej zaś strony sama idea stratyfikacji społecznej według kryterium prestiżu została przejęta od Maxa Webera i następnie rozszerzona tak, że uznano ją za podstawowy lub nawet jedyny aspekt struktury klasowo-warstwowej.

Mimo licznych krytyk taka koncepcja klasy społecznej utrzymuje się nadal w socjologii amerykańskiej. Jej krytycy zresztą nie negują bynajmniej doniosłości poznawczej badań stratyfikacji społecznej wg kryterium prestiżu. W rezultacie przyjmuje się często i to kryterium jako jedno z wielu kryteriów, pozwalających wyróżnić klasy bądź warstwy społeczne, lub wydziela się analitycznie ten aspekt

struktury społecznej jako odrębną sferę zjawisk. Przykładem pierwszego z wymienionych ujęć może być koncepcja klasy społecznej M. M. Gordona, natomiast przykładem drugiego koncepcja klasy społecznej B. Barbera.

DEFINICJE KLASY SPOŁECZNEJ

Zanim przejdziemy do przedstawienia definicji klas społecznych B. Barbera i M. M. Gordona, warto przytoczyć kilka innych definicji będących przejawem wspomnianej, podstawowej dla socjologii amerykańskiej tendencji.

Robert Mc Iver i Charles Page w znanej pracy zatytułowanej *Society* piszą: „Gdziekolwiek społeczny stosunek jest określony przez rozważenie statusu partnerów, przez rozróżnienie między »wyższymi« i »niższymi«, tam są klasy społeczne [...] Klasa jest częścią społeczności wyróżnioną z reszty przez społeczny status”².

Podobnie, tyle że używając terminu ranga, który w tym wypadku możemy uznać za równoznaczny statusowi, definiują klasę społeczną B. Berelson i G. S. Steiner: „klasa: otwarty agregat lub warstwa ludzi z dość podobnymi rangami w poszczególnej społeczności lub całym społeczeństwie”³.

Definicja ta jest szczególnie ważna, ponieważ jej autorzy w swojej pracy *Human Behavior* systematyzują różne, rozproszone w literaturze socjologicznej twierdzenia dotyczące struktury klasowo-warstwowej przy pomocy tej definicji klasy społecznej. Zostały w niej uwzględnione, jak można przypuszczać, cechy podstawowe dla zjawiska klasy społecznej, tak jest ono ujmowane w literaturze, na której Berelson i Steiner oparli swoją systematyzację.

Wiele definicji podręcznikowych, jak np. definicja W. F. Ogburna i M. F. Nimkoffa, tak właśnie ujmuje klasę społeczną: „klasy społeczne są to agregaty osób mających istotnie te same społeczne statusy w danym społeczeństwie [...] Podstawowym atrybutem klasy społecznej jest jej relatywna pozycja społeczna, nadrzędna lub podrzędna w stosunku do innych klas”⁴.

Definicje Barbera i Gordona w swych sformułowaniach niewiele różnią się od powyższych, a ich treść jest z nimi prawie identyczna. Bernard Barber pisze, że klasa społeczna lub warstwa (stratum) „stanowi zespół rodzin, które podzielały równy lub prawie równy prestiż odpowiednio do kryteriów w systemie stratyfikacji”⁵. To samo wyrażone krócej przy pomocy terminu status społeczny brzmi u Gordona: klasy — to poziomy statusów społecznych⁶.

Przytoczone powyżej definicje klasy społecznej niewątpliwie sugestywnie nawsuwają myśl, że wszystkie one nie różnią się między sobą, że wszystkie mówią o „kategoriach ludzi równie ocenianych”. Podobieństwo to jest jednak w pewnym sensie złudne. Za każdą prawie z tych definicji kryją się czasem trochę odmienne, czasem zaś zupełnie różne ujęcia struktury klasowo-warstwowej, różne założenia ogólne, różne teorie itd. Podobieństwo częściowo wynika stąd, że wyrwaliśmy definicje z kontekstu. Często dopiero w kontekście kryją się uwagi dopełniające definicje. Poza tym u cytowanych autorów występują różne pod pewnymi wzglę-

² R. M. Iver, Ch. Page, *Society. An Introductory Analysis*, New York 1949, s. 350 i in.

³ B. Berelson, G. A. Steiner, *Human Behavior*, New York 1964, s. 459.

⁴ W. F. Ogburn, M. F. Nimkoff, *A Handbook of Sociology*, London 1947, s. 210.

⁵ B. Barber, *Social Stratification*, New York 1957, s. 73.

⁶ M. M. Gordon, *Social Class in American Sociology*, North Carolina 1958, Durham.

dami aparatury pojęciowe, w których interesująca nas problematyka znajduje odmienne co do znaczenia i powiązań z innymi miejsce. Jeśli porównamy np. ujęcia Barbera i Gordona, różnice między nimi staną się tak wyraźne, że mimo najlepszych chęci nie moglibyśmy rozpatrywać ich razem jako reprezentantów tego samego ujęcia struktury klasowej społeczeństwa.

Podobieństwo między definicjami wynika często m. in. z użycia w nich tego samego terminu status społeczny. Jednakże status jest terminem wieloznacznym — różne są jego definicje, różne typologie statusów zawarte są w aparaturach pojęciowych poszczególnych badaczy, wreszcie różne są związki tego terminu z innymi, takimi jak prestiż, ranga, rola, pozycja społeczna itp.

Tymczasem wiadomo, że nie jest rzeczą obojętną, w jaki sposób wydziela się zjawiska przy pomocy terminów: status, pozycja, prestiż i klasa, nie jest obojętne, w jaki sposób są one ze sobą łączone. Przyglądając się aparaturom pojęciowym różnych autorów, wskazać można kilka przynajmniej rodzajów połączeń.

Ograniczając się tylko do tych koncepcji klas, w których podstawą definicji jest status, można wyróżnić takie ujęcia, w których termin status odnosi się do ludzkich postaw i ocen (prestiżu), lub takie, gdzie w ramach statusu wydziela się czynniki subiektywne (manifestacje postaw) i obiektywne różnice np. dochodu, wykształcenia, zawodu, rasy i inne.

Z podziałem tym krzyżuje się inny: na ujęcia, które wyróżniają wiele rodzajów statusu, w tym także status klasowy (przy tym albo niektóre z tych statusów uważa się za podstawowe, albo równorzędnie wyróżnia się wiele rodzajów statusów i w związku z tym wiele rodzajów stratyfikacji), oraz ujęcia, w których termin status używany jest w liczbie pojedynczej ujmując całość lub część zagadnień, poklasyfikowanych bardziej szczegółowo przez innych.

W tej sytuacji pojęcie klasy społecznej, związane z hierarchią statusów, posiada w każdym wypadku nieco inny sens. Jest ono w różny sposób powiązane z pozostałymi pojęciami i terminami, jakimi posługuje się dany badacz. Umieszczone jest w innym kontekście — np. odnosi się tylko do jednego rodzaju stratyfikacji w całym szeregu różnych istniejących stratyfikacji lub też jest jedynym pojęciem ujmującym uwarstwienie społeczne. A więc i zjawisko klasy społecznej, choć podobnie pojmowane, uzyskuje inne miejsce w całości problematyki socjologicznej, co nie jest bez znaczenia dla badań i formułowanych w oparciu o ich wyniki uogólnień.

Bardzo trudno jest wydobyć różnice tego typu, bowiem poszczególnym autorom daleko nieraz do precyzji i konsekwencji w wydzielaniu zjawisk. Ponadto nie zawsze przedmiotem ich troski jest aparatura pojęciowa i dokładne, analityczne określenie jej całokształtu i struktury wewnętrznej. Toteż w praktyce, tzn. przy zastosowaniu aparatury do badań albo przy opisie konkretnej struktury społecznej, wiele różnic może okazać się różnicami pozornymi, wynikłymi z niedopowiedzenia lub niejasności sformułowań teoretycznych.

Warto je chyba jednak zasygnalizować w odniesieniu do całości materiału, koncentrując się na jednej czy dwóch ważnych różnicach, ważnych, bowiem powodują one powstawanie różnic w zakresie zjawisk rozpatrywanych w związku z klasą społeczną.

Przytaczając poprzednio kilka definicji klas społecznych zaznaczyliśmy, że mimo identycznych definicji zasadniczo się różnią ujęcia struktury klasowej Barbera i Gordona. Spróbujmy to uzasadnić. Zestawienie i porównanie obu koncepcji pozwoli unaocznić różnice, o których powyżej wspomniano.

STRUKTURA KLASOWA W UJĘCIU M. M. GORDONA

Analiza klasowa — według słów M. M. Gordona — to próba uchwycenia kumulatywnego wpływu podstawowych czynników ekonomicznych w uwarstwieniu współczesnego społeczeństwa przemysłowego. Nie działają one w próżni, przeciwnie, całość zjawisk powiązanych ze sobą, a więc obok czynników ekonomicznych władza społeczno-polityczna, struktura zawodowa, układ statusów społecznych, różnice poziomu konsumpcji i stylów życia lub cech kulturowych oraz ograniczenia w zażytych kontaktach, które prowadzą do powstania grup społecznych i podziałów — stanowi dopiero system klas społecznych. Wszystkie te zjawiska wprawiane są w ruch przez działanie systemu ekonomicznego, z kolei jednakże wpływają one na ten system. Poszczególne czynniki są ze sobą powiązane.

W podstawowym schemacie pojęciowym Gordon wyróżnia trzy stratyfikacyjne zmienne: władzę ekonomiczną, władzę polityczną i status społeczny.

System statusów to psychologiczny system postaw, w którym wyższość i niższość są wzajemnie przypisane.

Struktura władzy ekonomicznej to różnice dochodów, bogactwa, kontroli zatrudnienia i jego warunków, kontroli cen i kredytów itp. A władza polityczna odnosi się: 1) do formalnej siły związanej z pozycjami w strukturze rządu, 2) do systemu nieformalnej kontroli oraz 3) do kontroli środków kształtowania opinii, takich jak prasa, telewizja, radio, zrzeszenia cywilne, kościoły.

Związki zachodzące między tymi zmiennymi dzieli Gordon na dwa typy: strukturalne i dynamiczne.

Przez związki strukturalne rozumie on charakter korelacji między zmiennymi w każdym punkcie czasu, a przez dynamiczne — ich przyczynowe oddziaływanie wzajemne w jakimś okresie czasu. Każda ze zmiennych powinna być dokładnie określona, tak aby można było empirycznie badać ich związki. W schemacie powiązań przyczynowych — pisze Gordon — niewątpliwie podstawowa dla społeczeństwa kapitalistycznego jest siła ekonomiczna.

Dynamiczne związki między zmiennymi mogą być podzielone z kolei na dwa typy.

Pierwszy obejmuje przyczynowe powiązania w ramach życiowej rozpiętości jednej generacji, np. problem, jak w życiu jednostki pozycja ekonomiczna prowadzi do pozycji w strukturze władzy politycznej, albo do określonej pozycji statusowej, albo do przejawiania pewnego stylu życia itd., oraz problem, jak te czynniki z kolei wpływają na pozycję ekonomiczną tej jednostki.

Drugi typ dynamicznych stosunków obejmuje związki przyczynowe działające poprzez kolejne generacje, np. problem czy władza ekonomiczna jest dziedzicznie przekazywana.

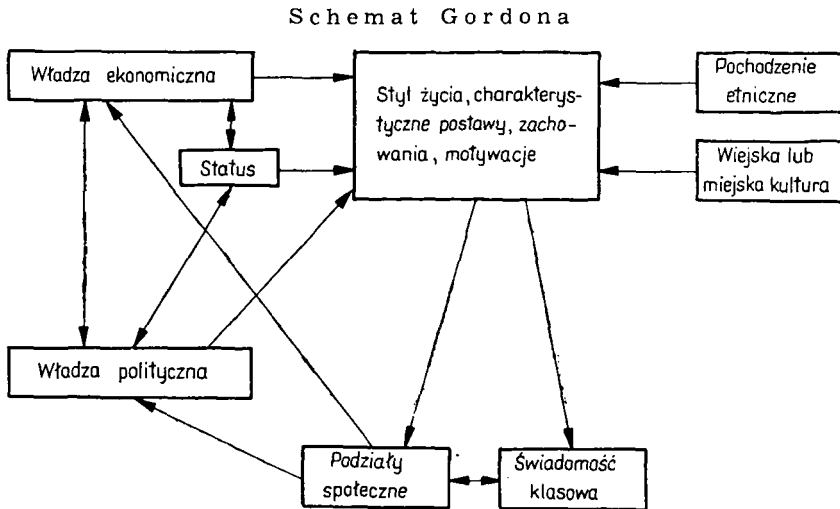
Oprócz podstawowych zmiennych stratyfikacyjnych wyróżnia Gordon tzw. zmienne towarzyszące, czyli kategorie zachowań, które nie są same hierarchiczne, lecz które powstają w wyniku działania zmiennych stratyfikacyjnych. Chodzi o dwa rodzaje zjawisk: o życie grupowe, czyli podziały społeczne wytwarzane przez stratyfikację, oraz o charakterystyczne dla danej klasy zachowania, postawy i motywacje (atrybuty kulturowe w ujęciu Gordona).

Klasa społeczna wg Gordona to określony poziom statusów społecznych. Termin klasa wiąże Gordon z systemem statusów dlatego, że struktura statusów odgrywa największą bezpośrednią rolę w powstawaniu społecznych podziałów i warstw. Zależnie od występujących w społeczeństwie systemów wartości i innych treści społecznej świadomości mamy do czynienia albo z continuum indy-

widualnych statusów, albo z grupami statusowymi wyraźnie zarysowanymi i oddzielnymi. Gordon pisze także o klasach ekonomicznych, politycznych, a nawet zawodowych, jeśli, jak mówi, klasyfikacja zawodowa jest ważna wbrew specyficznym stratyfikacyjnym zmiennym.

M. M. Gordon, jak widzimy, jest przedstawicielem takiego podejścia do zagadnień struktury klasowo-warstwowej, które określa się mianem wielowymiarowego. Narodziło się ono na gruncie krytyki jednowymiarowego warnerowskiego podejścia. Zasadniczym rysem tego ujęcia jest wydzielenie kilku wymiarów stratyfikacji oraz wyraźne rozróżnienie między obiektywną a subiektywną stroną uwarstwień.

Zbierając różne twierdzenia Gordona można przedstawić graficzny schemat powiązań przyczynowych zachodzących między wyróżnionymi przez niego zjawiskami. Schemat ten w prosty sposób uwydatnia strukturę aparatury pojęciowej Gordona i charakter twierdzeń.



STRATYFIKACJA SPOŁECZNA W UJĘCIU B. BARBERA

Punktem wyjścia dla B. Barbera przy charakteryzowaniu społecznej stratyfikacji są następujące stwierdzenia: w każdym społeczeństwie istnieje system mniej lub bardziej zróżnicowanych ról; zróżnicowane role i działania są oceniane w różnym stopniu; ludzie oceniają się wzajemnie wg różnych skal jako wyżsi i niżsi, lepsi lub gorsi; robią to z dwóch powodów, nieodłącznych od ludzkiej interakcji: 1. każdy człowiek jest środkiem lub przeszkodą dla realizacji celów drugiego; 2. ludzie jako członkowie społeczeństwa mają mniej lub bardziej wspólny zespół wartości.

Wartości te stale, często nieświadomie, stanowią o różnych ilościach szacunku, jakim ludzie darzą się nawzajem. Wzajemne oddziaływanie społecznego zróżnicowania i społecznej oceny daje w wyniku stratyfikację społeczną.

Związki między zróżnicowaniem a oceną społeczną rozpatruje Barber przez pryzmat teorii funkcjonalnej, która zakłada, że jeśli pewne role i działania, zaspokajające potrzeby społeczne (rozwiązujące problemy związane z istnieniem społeczeństwa)

czeństwa) są funkcjonalnie pożądane, uznane za potrzebne, to muszą być cenione w jakiś sposób. Tak więc B. Barber za podstawową zmienną społecznej stratyfikacji uważa społeczną ocenę ważnych dla społeczeństwa ról społecznych i zajęć (*activities*), przede wszystkim „pełnoczasowych”, tj. takich, które wymagają pełnego uczestniczenia danej jednostki. W społeczeństwach rozwiniętych przemysłowo są to na ogół zawody danych jednostek. We współczesnych społeczeństwach przemysłowych jednostki są oceniane głównie ze względu na role ekonomiczne, polityczne, militarne, religijne, edukacyjne i naukowe, czyli, inaczej mówiąc, pełnienie tych ról jest podstawą oceny. Jak się wydaje — mówi Barber — społeczne oceny przejawiające się w nieformalnych kontaktach lub braku takich, w wynagrodzeniu pieniężnym, w reputacji układają się wzdłuż dwu wymiarów, tak jak i same role, wymiaru wiedzy i wymiaru odpowiedzialności. Przez odpowiedzialność (*responsibility*) Barber rozumie posiadanie autorytatywnej władzy oraz możliwości kierowania innymi. Im większej sumy wiedzy lub odpowiedzialności lub kombinacji obojga wymaga pełnienie danej roli, tym wyższa stratyfikacyjna pozycja tych, którzy pełnią tę rolę.

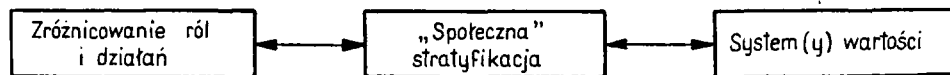
Oprócz stratyfikacji społecznej są jeszcze inne systemy stratyfikacji, np. uwarstwienie w zależności od źródła i wysokości dochodu, stratyfikacja prawna, stratyfikacja ze względu na rozmiar władzy społecznej, stratyfikacja etniczna i religijna, stratyfikacja wewnątrz grup formalnych i nieformalnych itd. Te różne stratyfikacje przecinają się wzajemnie. Są to niezależne zmienne, choć istnieje między nimi pewien większy lub mniejszy stopień korelacji.

Zatem stratyfikacja społeczna w ujęciu Barbera dotyczy problemów społecznych ocen, systemów wartości, ich struktury i powiązań z systemem zróżnicowanych ról społecznych. Problemem centralnym jest funkcjonalna analiza pewnego stopnia niezbędnej zgodności między nimi. W odniesieniu do struktury systemu społecznej stratyfikacji podnosi Barber takie zagadnienia, jak jednostki tej struktury, różnice między nimi, różnice ocen lub ich rozpiętość, liczebność rang itp.

Klasa społeczna to — jak pamiętamy — zespół rodzin, które dzielą równy lub prawie równy prestiż odpowiednio do kryteriów oceny w systemie stratyfikacji. Granice poszczególnych klas — pisze dalej Barber — wyznaczają członkowie społeczeństwa zależnie od swoich ideologicznych i praktycznych celów szerszej lub węższej. Podobnie czyni socjolog zależnie od celów badawczych.

Strukturę aparatury pojęciowej i zakres twierdzeń Barbera uwydatnia schemat w sposób uproszczony.

Schemat „dynamicznej równowagi funkcjonalnych części”
wg Barbera



PODSUMOWANIE

Porównanie obu koncepcji: Barbera i Gordona, choć zostały one z grubsza tylko naszkicowane, pozwala uchwycić kilka istotnych różnic. Obaj podobnie definiują klasy społeczne przez prestiż, ale różnią się od siebie, jak z zestawienia widać, pod wieloma względami.

1. Różnią się ogólnymi założeniami teoretycznymi (np. funkcjonalne ujęcie Barbera) oraz wyjściowymi hipotezami; u Gordona najważniejsze jest badanie

wpływu czynników ekonomicznych na całokształt czynników uwarstwiających społeczeństwo, a u Barbera istnienie niezbędnej zgodności między zróżnicowanym systemem ról i systemem społecznych ocen.

2. Różnią się zestawem kategorii, treścią analizy, zestawem pojęć, jakimi operują, np. wielka liczba różnych systemów stratyfikacji w ujęciu Barbera i trzy podstawowe zmienne u Gordona.

3. Różnią się zainteresowaniami — w centrum uwagi Barbera pozostają systemy wartości, oceny i prawidłowości rządzące tymi zjawiskami, u Gordona natomiast analiza powiązań między zjawiskami ekonomicznymi i politycznymi a powstawaniem grup różniących się stylem życia w społeczeństwie.

4. Klasy w ujęciu Barbera mogą być niemal dowolnie wydzielone, u Gordona zależy to od całości powiązań uwzględnionych przez niego czynników. Pojęcia klasy są te same — praktycznie jednak zakres i treść twierdzeń w odniesieniu do tego samego społeczeństwa, sformułowanych przy użyciu tych pojęć, są u obu autorów różne.

Sumując powyższe uwagi, można powiedzieć, używając innych pojęć, że analiza klasowa M. M. Gordona dotyczy głównie powiązań między różnymi rodzajami pozycji społecznej oraz pewnymi cechami położenia społecznego. Status jest tu tylko jednym z wielu aspektów struktury klasowej⁷. Natomiast B. Barber obraca się niemal całkowicie w kręgu zjawisk statusu społecznego, choć oczywiście szuka także związków między statusem a pozycją społeczną lub położeniem społecznym danych grup czy zbiorowości. Obu badaczy interesują różne, choć zbieżające się obszary zjawisk. Jednakże ujęcie każdego z nich zawiera schemat układających się jedna na drugą klas społecznych, schemat stratyfikacji i to jest wspólną ich cechą.

Wyraźne rozgraniczenie trzech sfer zjawisk: pozycji społecznej, położenia społecznego i statusu, pozwala uniknąć wielu niejasności. W wypadku interesujących nas ujęć struktury klasowo-warstwowej chodzi po prostu o podkreślenie, że nie należy rozpatrywać poszczególnych pojęć klasy społecznej w oderwaniu od kontekstu, w jakim występują, w oderwaniu od całości ujęcia proponowanego przez danego badacza. Ocena przydatności danego podejścia do struktury klasowo-warstwowej powinna opierać się na analizie całokształtu aparatury pojęciowej, całego zestawu pojęć i zachodzących między nimi powiązań.

Analiza klasowa, tak jak ją pojmuje M. M. Gordon, wydaje się jednym z najpełniejszych ujęć zagadnień klas i warstw społecznych we współczesnej socjologii amerykańskiej. Zbliża się cna, jak widać, pod wieloma względami do ujęć marksistowskich. To, co jest w niej cenne, to wielostronność i ujmowanie struktury społecznej w dynamicznej perspektywie. Na marginesie warto zauważyć, że niektóre spośród analizowanych przez Gordona aspektów struktury klasowej, takie jak życie grupowe i kulturowe atrybuty, charakterystyczne dla poszczególnych klas, mają pewien dodatkowy walor teoretyczny dla badań w społeczeństwach ulegających głębokim przeobrażeniom społecznym.

Proces zanikania różnic klasowych we współczesnej Polsce, spadek znaczenia takiego czynnika klasotwórczego, jakim jest stosunek do środków produkcji,

⁷ Pojęcie pozycji społecznych odnosimy tutaj do miejsc w różnych systemach stosunków społecznych lub, inaczej mówiąc, do miejsc jednostek lub zbiorowości w strukturach społecznych, takich jak np. fabryka, partia polityczna, uczelnia wyższa, biuro handlowe. Położeniem społecznym nazywamy cechy społeczne jednostek lub zbiorowości, które są powiązane związkami przyczynowo-skutkowymi z ich miejscem w strukturach społecznych, np. dochody, wykształcenie, styl życia, a statusem społecznym — ocenę społeczną ich pozycji społecznych i cech ich położenia.

kierują uwagę na rolę, którą odgrywają obecnie czynniki wprawdzie drugorzędne, lecz bardziej bezpośrednio kształtujące podziały społeczne. Mniej lub bardziej wyraźne podziały społeczne, istnienie wyodrębnionych grup lub środowisk społecznych, często oparty na podobieństwie zawodu, wykształcenia i stanowiska, nie są jeszcze dostatecznie zbadane i opracowane teoretycznie.

Jaką rolę np. odgrywają w życiu społecznym i jakie miejsce zajmują w strukturze społecznej miejskich społeczności lokalnych w Polsce środowiska zawodowe, np. środowiska lekarzy czy inżynierów? Jest to tylko jeden z wielu interesujących problemów, jakie można wysunąć. Szersze i głębsze zbadanie tego aspektu struktury społecznej może, jak się wydaje, wnieść wiele nowego do obrazu przemian społecznych zachodzących w naszym kraju.

JANINA SZYPSZAK — ŁÓDŹ

FUNKCJE SPOŁECZNE AMATORSKICH ZESPOŁÓW TEATRALNYCH*

Przyjęto, że teatry amatorskie są zespołami ludzi nie wyszkolonych aktorsko, nie utrzymujących się z pracy artystycznej, a traktujących ją jako zajęcie miłośnicze zaspokajające zainteresowania w ramach czasu wolnego. Amatorstwo artystyczne jest według A. Kamińskiego rodzajem wczasów i może, jak każdy rodzaj tak pojętych czynności, spełniać trzy podstawowe, równorzędnie traktowane funkcje wczasów: odpoczynku, zabawy i rozwoju osobistego¹.

Amatorskie zespoły teatralne wydały się godne zainteresowania nie tylko jako formy, w ramach których ludzie zaspokajają swe indywidualne potrzeby wczasowe. Jako placówki życia społeczno-kulturalnego zespoły takie są w centrum uwagi wyspecjalizowanych organizacji upowszechniania kultury. Celem badań było między innymi zestawienie modelu teatru amatorskiego ze sposobem jego realizacji.

Środki masowego przekazu służą w znacznym stopniu zaspokajaniu potrzeb wczasowych we wszystkich funkcjach czasu wolnego — odpoczynku, zabawy i pracy nad sobą. W związku z tym mówi się o postępującym w miarę ich rozwoju nieuchronnym spadku zainteresowań amatorską aktywnością artystyczną. Podkreślana jest tu zwłaszcza rosnąca u nas rola telewizji². Jedno z pytań pracy odnosiło się do przyczyn kryzysu ruchu amatorskiego i udziału w tym zjawisku przedkładania telewizji nad inne formy wczasów.

Do badań wybrano trzy zespoły teatralne: wiejski, robotniczy i studencki. Podobieństwa i różnice w sposobie funkcjonowania teatrów amatorskich ze wzglę-

* Komunikat oparty na pracy magisterskiej wykonanej na UE w roku akademickim 1965—1966 pod kierunkiem doc. dra Aleksandra Kamińskiego.

¹ A. Kamiński, *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Wrocław 1965. Autor określa terminem wczasy „zajęcia i zachowanie się w czasie wolnym od pracy zarobkowej normalnej i dodatkowej, od zaspokajania potrzeb organizmu, od obowiązków domowych i kształcenia się uczelnianego — podejmowane dobrowolnie dla odpoczynku, zabawy i własnego rozwoju umysłowego, społecznego, artystycznego, technicznego, fizycznego” (s. 88).

² S. Żółkiewski, *O kulturze Polski Ludowej*, Warszawa 1964, s. 245.